

Nikola ŽUTIĆ, Sokoli – ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941. Angrotrade, Beograd 1991., 321 stranica.

Autor u knjizi prikazuje djelatnost sokolskih i drugih omladinskih organizacija za tjelesnu kulturu u Kraljevini Jugoslaviji u razdoblju od 1929. do 1941. godine. Posebno se bavi političkim aspektima sporta i tjelesnog odgoja mladeži.

Knjiga je podijeljena na Predgovor (str. 1.-4.) i Uvod (str. 5.-36.). Nakon toga slijedi šest poglavlja: "Intervencija države u oblasti fizičke kulture 1929-1935." (str. 37.-80.), "Sukob sokola Kraljevine Jugoslavije i Rimokatoličke crkve 1929-1935." (str. 81.-102.), "Fizička kultura za vreme vlade M. Stojadinovića 1935-1939." (str. 103.-226.), "Nacionalno preuređenje Kraljevine i vidovi fašizacije fizičke kulture 1939-1941." (str. 227.-272.), "Komunisti i fizička kultura 1929-1941." (str. 273.-292.), "Nacionalne manjine u jugoslovenskoj fizičkoj kulturi" (str. 293.-311.). Nakon toga slijedi Zaključak (str. 312.-316.), popis izvora i literature (str. 317.-320.), te popis kratica (str. 321).

Sokolstvo je kao omladinska organizacija za tjelesnu kulturu organizirano u Češkoj 1862. godine pod vodstvom Miroslava Tirša. Sokolstvo je promicalo sveslavensku uzajamnost i suradnju, pa se njegove organizacije osnivaju i u ostalim slavenskim pokrajinama habsburške monarhije – 1863. u Ljubljani a 1874., u povoljnoj atmosferi banovanja Ivana Mažuranića, i u Hrvatskoj. Novi sokolski dom u Zagrebu otvoren je 1883. Za vrijeme bana Hedervarija sokolstvo je suzbijeno, ali je opet uvedeno u hrvatske škole 1908. godine. Srpski sokol u Zagrebu osnovan je 1905. godine. Budući da su organizacije srpskog sokola u Bosni i Hercegovini i Vojvodini djelovale na velikosrpskom programu, bile su, a posebno nakon izbijanja Prvog svjetskog rata, izložene progonu i zabrani od strane austro-ugarskih vlasti. Sokolske organizacije osnivane su i u Kraljevini Srbiji.

S raspadom Austro-Ugarske 1918. godine sokolske organizacije djeluju kao vojni odredi Narodnog vijeća SHS. U Međimurju se bore protiv Mađara a 5. prosinca 1918. na Trgu bana Jelačića u Zagrebu sukobljavaju se s vojnicima bivših austro-ugarskih postrojbi. Početkom 1919. srpski, slovenski i hrvatski sokoli osnovali su Sokolski savez SHS. Svoje prihvaćanje ideologije integralnog jugoslovenstva iskazali su 1920. promjenom imena u Jugoslavenski sokolski savez (JSS). Time je sokolska organizacija, uz Organizaciju jugoslavenskih nacionalista (ORJUN-a), bila jedna od prvih s jugoslavenskim imenom u svom nazivu. U pozdravnom brzojavu poslanom prijestolonasljedniku Aleksandru sokoli su izjavili: "Obnovljeno sokolstvo će postati sastavni deo tvoje vojske, temelj kamen, bedem i štit moći i sreća države naše." Ipak, vrlo brzo su se među sokolima pokazale nacionalne i političke razlike. Već 1922. osniva se Hrvatski sokolski savez, ali ubrzo ga vlasti zabranjuju.

Kao jedan od glavnih protivnika JSS-a pojavila se katolička crkva koja nije bila spremna prepustiti JSS-u potpuni nadzor nad odgojem mladeži. U Sloveniji su djelovali Orlovi kao posebne organizacije katoličke mladeži, a slično je i u Hrvatskoj gdje se osnivaju hrvatski katolički orlovi. Suparništvo katoličke crkve i jugoslavenskog sokola nastavilo se i tijekom 1930-ih godina.

Kada je 1929. proglašena šestosiječanjska diktatura, odlučeno je da se tjelesni odgoj mladeži stavi pod čvrstu kontrolu države kao sredstvo za ostvarenje integralnog jugoslovenstva bez štetnih "plemenskih" predznaka. Zanimljiva je i Žutićeva ocjena diktature: "Liberalna ideologija, koja je preovladjivala i u razdoblju diktature u Kraljevini Jugoslaviji, predstavljala je glavnu prepreku za prihvatanje naziva fašizma za šestojanuarsku diktaturu." (str. 274, bilješka 3) U cilju potpunog podržavljenja sporta i tjelesnog odgoja

mladeži, krajem 1929. godine osnovani su Sokol Kraljevine Jugoslavije (SKJ) i Savez sportskih saveza (SSS). Godine 1931. osnovano je i Ministarstvo fizičkog vaspitanja naroda (MFVN). Kralj Aleksandar i predsjednik vlade general Živković su se angažirali u radu i razvoju ovih organizacija. Osnivanjem SKJ, koji je bio pod pokroviteljstvom dvora, raspuštene su sve ostale sokolske i orlovske organizacije. Radi omasovljenja tjelesne kulture i uvođenje predvojničke obuke za cijelu mladež uvedeno je i obavezno tjelesno vaspitanje (OTV). U provođenju OTV-a sudjelovali su MFVN, četnička udruženja i SKJ, koji je trebao osigurati "vojničko vaspitanje sokola i sokolsko vaspitanje vojnika". Razoblje diktature i vladavine režimske Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS) od 1929. do 1935. bilo je idealno za SKJ, budući da mu je povjeren ključna uloga u tjelesnom odgoju mladeži i promicanju jugoslavenskog unitarizma.

Zanimljiva je Žutićeva ocjena vlade Milana Stojadinovića i njegove Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ). Za Žutića to je početak federalizacije i raspada Kraljevine Jugoslavije, zato jer je Stojadinović dao slobodne ruke svojim partnerima unutar JRZ - A. Korošcu u Sloveniji i M. Spahi u Bosni i Hercegovini: "Politička aktivnost A. Korošeca bila je dakle, usmerena ka odvajanju Slovenije, ali i sveukupnog rimokatoličkog stanovništva Kraljevine Jugoslavije, kako bi bivše habzburške zemlje povezao u jednu istorodnu civilizacijsku celinu ne zaboravljajući model Podunavske katoličke konfederacije." (str. 113) "Članovi vlade M. Stojadinovića, pripadnici JMO (M. Spaho, Š. Behmen, Dž. Kulenović), preko istaknutih muslimanskih ideologa, članova JRZ u Bosni, sproveli su dezintegracioni politički rad i na području Bosne i Hercegovine, sa jakim utjecajem i u ostalim kraljevima naseljenim muslimanskim stanovništvom (Sandžak, Kosovo, Makedonija). Pošto je politički položaj M. Stojadinovića zavisio u dobroj meri i od podrške M. Spahe, on je političku vlast u Bosni i Hercegovini u potpunosti prepustio vođstvu bivše JMO." (str. 115) "Po načinu upravljanja i primenjivanja zakona, Kraljevina Jugoslavija je bila faktički podeljena na četiri celine (oblasti), koje su odgovarale podeli interesnih sfera između narodnosnih grupa unutar JRZ. Kako smo videli iz prethodnog izlaganja, u Sloveniji koja je predstavljala "corpus separatum" suvereno je upravljao A. Korošec, a Ustav i zakoni u toj oblasti vredeli su samo ukoliko su konvenirali partijskim interesima A. Korošeca. U Bosni i Hercegovini istu ulogu je odigrala grupa oko M. Spahe uz podršku kapitalanskog srpskog radikalnog vođstva. Podrške hrvatskih krajeva, uživajući blagodeti lažne benevolencije, ostalo je nepokriveno organizacijama JRZ i u dobroj meri van dometa zvanične vlasti, na čemu je posebno radio A. Korošec podržavajući hrvatski separatistički pokret. U hrvatskim banovinama državno političko vođstvo je bilo prisiljeno da zbog kursa stišavanja političkih strasti u potpunosti prepusti inicijativu Mačekovoj HSS." (str. 117-118)

Očigledno je da s takvim razvojem političke situacije SKJ gubi položaj kojeg je imao za vrijeme diktature i vladavine JNS. Iako je Stojadinović i sam bio član SKJ, on je puno više pažnje posvetio provođenju OTV-a, što se posebno osjetilo tijekom 1937. i 1938. godine. Osim toga, umjesto SKJ, osnivaju se posebne omladinske organizacije JRZ koje su djelovale uglavnom u Srbiji. Sredstva kojima je SKJ raspolagao kao privilegirana organizacija bila su smanjena i on je izgubio svoj povlašteni položaj. Njegova jugoslavenska ideologija nije odgovarala Stojadinovićevoj politici. Ipak, Stojadinović je shvaćao važnost sporta u politici. Ukidanjem sportskih taksi trudio se pridobiti podršku raznih sportskih klubova.

Pojedini visoki vojni časnici bili su i dalje odani Živkoviću koji je 1936. godine došao na čelo JNS. Ta skupina časnika je i dalje podržavala SKJ. Tako je general Lazar Tonić, komandant Dravske divizijske oblasti, bio "zaštitnik slovenačkog sokolstva" i otvoreno se stavljao na njegovu stranu u sukobu sa slovenskom katoličkom mladeži. Ipak, i u Sloveniji je SKJ bio potisnut od "Zveza fantovskih odseka" koji su imali područje A. Korošca i JRZ. Umjesto SKJ, Fanti su sada i sami mogli razvijati suradnju s vojskom i dvorom. Na hrvatskim područjima SKJ se sve više sukobljava s hrvatskim pokretom kojeg je predvodio

HSS. Neprestano je dolazilo do raznih sukoba i incidenata između sokola i Hrvatske seljačke zaštite. Hrvatska oporba beogradskom režimu očitovala se i u težnji vatrogastva na području Savske banovine da djeluje samostalno od Beograda. Zato je uveden posebni hrvatski vatrogasni vježbovnik. Hrvatska oporba beogradskim vlastima bila je vidljiva i kroz slabo provođenje OTV-a na području Savske i Primorske banovine.

Nakon sklapanja Sporazuma Cvetković-Maček i uspostave Banovine Hrvatske dolazi do sloma jedinstvenog jugoslavenskog sporta. SSS osnovan pod pokroviteljstvom kralja Aleksandra raspada se na Savez srpskih sportskih saveza, Hrvatsku športsku slogu i Slovensku sportsku zvezu. Tako je Banovina Hrvatska dobila mogućnost samostalnog nastupa u međunarodnim sportskim natjecanjima. Ipak, nadležnosti MFVN nisu prenesene na Banovinu Hrvatsku, iako je to bilo predviđeno uredbom o njenom osnivanju.

Političke napetosti nakon osnivanja Banovine Hrvatske očitovale su se i na sportskom planu. Tako su se jugoslavenski sokoli u Dubrovniku suprostavili priključivanju toga grada Banovini Hrvatskoj ocjenivši to kao cijepanje Jugoslavije. Biciklističke utrke dobile su izrazito političke konotacije. Tako je krajem kolovoza i početkom rujna 1940. održana biciklistička utrka "Devet dana kroz Srbiju" koja je prolazila od Sarajeva do Makedonije. Krajem rujna iste godine održano je biciklističko natjecanje "Tri dana kroz Hrvatsku", čija je trasa prolazila i kroz Bihać gdje je učesnicima priređen svečani doček. Politički protivnici te manifestacije ometali su utrku, izvikivali parole protiv Banovine Hrvatske i Mačeka. Jedan biciklist je srušen, a na cesti su postavljeni čavli koji su probušili gume mnogih natjecatelja.

I u razdoblju vlada Cvetkovića i Cvetković-Maček, SKJ i dalje slabi. U ožujku 1940. Stojadinović osniva Srpsku radikalnu stranku koja ima posebne omladinske organizacije, a krug oko Dragiše Cvetkovića zapušta oslabljeni SKJ na račun srpskih sokolskih društava. Beogradske novine "Novi Balkan" i "Vreme" napadaju SKJ kao uporište masona. Istovremeno je pod utjecajem nacističke ideologije započeo preustroj MFVN-a u Ministarstvo nacionalnog obrazovanja. Novo ministarstvo je odgoj mladeži trebalo postaviti na rasnim temeljima. Zbog raspada Kraljevine Jugoslavije taj plan nikad nije ostvaren.

Odnos jugoslavenskih komunista prema tjelesnoj kulturi i sportu bio je određen činjenicom da Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) tijekom 1920-ih zbog progona nije mogao na tom području razviti veću aktivnost. Početkom 1930-ih SKOJ je oštro napadao SKJ kao organizaciju koja nastoji provesti fašizaciju i militarizaciju jugoslavenske mladeži. To se mijenja sredinom 1930-ih s politikom narodnog fronta. Članovi SKOJ-a ulaze u SKJ i skautska udruženja i u njima razvijaju svoju djelatnost.

Smatram da su neki Žutićevi stavovi u ovoj knjizi neispravni. Tako on na 137. stranici navodi izvješće Uprave grada Beograda iz 1936. godine o organizaciji "nevidljivog crnog Direktorija" koji je voden od frankovaca i bivših austro-ugarskih časnika. Navodno ta organizacija stoji iza Mačeka, održava vezu s Pavelićem i u stvarnosti vodi cijeli hrvatski pokret s ciljem osamostaljenje Hrvatske. U zaključku knjige na stranici 316. Žutić postojanje spomenutog "direktorija" uzima kao činjenicu. Koliko mi je poznato spomenuto tijelo nikada nije postojalo, ali po Žutiću ispada da su HSS i njegovo vodstvo hili samo paravan za djelovanje nekog tajnog i svemoćnog ustaškog "direktorija". Na stranicama 229-230. Žutić piše o tajnoj okružnici hrvatskog narodnog pokreta od 28. kolovoza 1939. u kojoj su nakon sklapanja sporazuma Cvetković-Maček donesene smjernice daljnjeg djelovanja usmjerenog k razbijanju Jugoslavije, u čemu je osnutak Banovine Hrvatske trebao biti samo prvi korak. Pišući o toj okružnici Žutić se poziva na knjigu F. Čulinovića "Jugoslavija između dva rata" i Lj. Bobana "Vlatko Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941." (iako navodi krive stranice!). Ipak, on ne prenosi opširnu Bobanovu analizu te okružnice iz iste knjige. Iz te analize je vidljivo da su autori, sadržaj i porijeklo spomenute okružnice nejasni, pa se i ne može smatrati pravima prikazom Mačekovih "još većih apetita" (rušenje Jugoslavije) kako to smatra Žutić.

Ova knjiga iz perspektive sporta i tjelesnog odgoja mladeži promatra političke prilike u Kraljevini Jugoslaviji. Smatram da je takav pristup temi originalan i koristan, te da daje na uvid velik broj korisnih podataka. Ipak, vidljivo je da autor *a priori* pristupa problemu tako da brani Kraljevinu Jugoslaviju i jugoslavenski Sokol kao organizaciju koja je trebala oživotvoriti ideale unitarističkog jugoslovenstva. U tom kontekstu razdoblje diktature je povoljno (za sokole), a već Milan Stojadinović postoje popustljivac čija politika vodi razbijanju Kraljevine Jugoslavije. U istu kategoriju spadaju slovenski i bošnjački autonomasi, a još su puno gori HSS i njemačka i mađarska manjina u Kraljevini Jugoslaviji. Istovremeno Žutić je zaboravio detaljnije prikazati veze vojske i dvora sa SKJ, iako se u knjizi na više fotografija mogu vidjeti članovi kraljevske obitelji, npr. kraljević Petar, u sokolskim odorama i na sokolskim svečanostima. Očigledno, jugoslavenski sokol je, u većoj ili manjoj mjeri, uvijek stajao na strani dvora, vojske i srbijanskih političkih čelnika i bio čimbenik u provođenju politike i širenju utjecaja tih krugova.

Nikica Barić

Viktor SUVOROV, Der Eisbrecher – Hitler in Stalins Kalkül, Klett-Cotta, Stuttgart 1998., 461 stranica.

Ime ruskog vojskovođe Viktora Suvorova (1729.-1800.) zapravo je pseudonim Viktora Rezuna, bojnika bivše sovjetske armije. On je bio časnik tenkovskih postrojbi, da bi nakon toga prešao u sovjetsku vojnu obavještajnu službu (GRU). Za vrijeme službovanja u sovjetskoj ambasadi u Beču prebjegao je u Veliku Britaniju. Nakon toga napisao je velik broj knjiga o sovjetskoj vojsci, njenoj obavještajnoj službi i njenim postrojbama posebne namjene. U nekim je opisao i vlastite doživljaje – kao npr. sudjelovanje u sovjetskoj intervenciji u Čehoslovačkoj 1968. (*The Liberators*) ili svoju karijeru časnika GRU-a (*Aquarium*). U svim knjigama Suvorov se ističe oštrom kritikom sovjetskog komunističkog sustava.

U ovoj knjizi, prvi put objavljenoj 1989. u Parizu, Suvorov se bavi pitanjem napada Trećeg Reicha na Sovjetski Savez, 22. lipnja 1941. Za razliku od ustaljenih mišljenja o iznenadnom njemačkom napadu kojeg su Sovjeti dočekali nespremni, Suvorov smatra da su Nijemci zapravo preduhitrili Crvenu armiju koja je početkom srpnja 1941. sama namjeravala krenuti u veliku ofenzivnu operaciju protiv Njemačke.

Suvorov smatra da je Staljin imao dugoročne planove širenja sovjetske vlasti prema zapadu. U skladu s tim planovima Staljinu je odgovarao uspon Hitlera, koji je u povoljnom trenutku trebao poslužiti kao "ledolamac revolucije". Hitler je zauzeo velik broj europskih zemalja, ali sovjetsko čelništvo je smatralo da će konačni pobjednik biti onaj koji u rat uđe posljednji, a ne prvi. Sovjeti su smatrali da je njemački desant na Kretu u svibnju 1941. generalna proba invazije na Veliku Britaniju, a kada se Nijemci iskrcaju u Engleskoj, Crvena armija je trebala krenuti u nezaustavljivi napad koji je pod sovjetsku kontrolu trebao staviti cijelu Europu. Njemačka vojska zauzeta s invazijom Britanije ne bi imala snaga koje bi se suprostavile tom napadu, a stanovnici okupiranih europskih zemalja željno bi dočekali bilo kakve "oslobodioce" od nacističke okupacije.

Stvaranje ofenzivne vojne sile koja bi mogla ostvariti takav plan bio je dugoročan Staljinov cilj. Tako je prije prvog petogodišnjeg plana (1927.-1932.) SSSR imao samo 92 tenka, a na kraju tog plana već više od 4000 tenkova. Uz to treba znati da je prvom petoljetkom trebalo razviti osnovne grane metalurške i metaloprerađivačke industrije, dok je intenzivni razvoj vojne industrije trebao početi tek kasnije. Suvorov analizira oružja koja